

Відгук

офіційного опонента на дисертаційну роботу Пуйди Романа Богдановича «Церковно-релігійні процеси в західних областях УРСР у другій половині 1960-х – першій половині 1980-х рр.: регіональні особливості», представлену на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України

Державно-церковні відносини в УРСР у другій половині ХХ ст. тривалий час перебувають у полі зору сучасних українських істориків та релігієзнавців, що однак не знімає з порядку денного підготовки наукової праці, яка б присвячувалася особливостям функціонування Церков і спільнот у західноукраїнському регіоні крізь призму їх відносин із органами центральної та місцевої влади.

Рівень і характер релігійності радянського суспільства у другій половині ХХ ст. постійно змінювався, що особливо помітно у регіональному розрізі. У дисертації Романа Пуйди проілюстровано політику радянської влади у сфері релігії у другій половині 1960-х – першій половині 1980-х рр. у західноукраїнських областях, переконливо доведено, що вона була спрямована на припинення «релігійного ренесансу», який спостерігався в Українській РСР в умовах відлиги, шляхом скорочення кількості релігійних громад, нівелювання самобутніх рис церковних організацій, знищення матеріальної бази існуючих у республіці конфесій, кримінального переслідування духовенства та віруючих.

Не викликає заперечень структура дисертаційної роботи Р.Б. Пуйди: вона побудована за проблемно-хронологічних принципом, складається із п'яти розділів, які відзначаються чіткою внутрішньою логікою та глибоким аналізом, що сприяло реалізації задумів автора.

У дисертації, фахово: визначено політико-правовий статус церков та спільнот в Українській РСР у 60-х – 80-х рр. ХХ ст.; показано географію поширення релігійних громад православного, католицького, протестантського

напрямів у західноукраїнському регіоні у розрізі областей; з'ясовано кількісний склад, соціально-демографічні характеристики релігійних громад церков та спільнот, які функціонували у західних областях Української РСР; розкрито механізми протидії партійно-державного апарату поширенню впливу релігії на населення Галичини, Волині, Буковини та Закарпаття; у регіональному контексті встановлено дієвість атеїстичної пропаганди державно-партійних органів влади; на конкретних прикладах локальної історії дослідити участь віруючих у богослужіннях та відзначенні релігійних свят, простежити роль релігійних обрядів життєвого циклу в житті мешканців України.

Охоплення дослідженням великого переліку проблем, як і необхідність опрацювання багатоманітного спектру джерел, зумовили застосування міждисциплінарного підходу – залучення окрім досягнень власне історичної науки здобутків інших наук та дисциплін, передусім релігієзнавства, філософії, соціології та ін. Цим пояснюється різноманіття інструментарію, який використано в процесі виконання наукової роботи. Водночас це забезпечує обґрунтованість сформульованих у дисертаційній роботі наукових положень, висновків і рекомендацій.

Потрібно відзначити, що у системному вигляді окреслені основні розділи роботи, в яких представлена чітка внутрішня логіка та глибокий аналіз.

У *вступі* дисертант вміло, достатньо конкретно закріпив алгоритм наукового процесу, що стосується проблематики дисертації. Вмотивований кожен компонент наукової праці: актуальність, завдання, новизна, об'єкт, предмет, хронологічні рамки і методологічний арсенал дослідження.

Р.Б. Пуйда продемонстрував високий професійний рівень при характеристиці використаних джерел та історіографічному аналізі праць попередників (*перший розділ рецензованої роботи*). Здобувач порівнює репрезентативність тих чи інших історичних джерел, вказує на об'єктивні та суб'єктивні їхні сторони. В історіографічному блоці історик зазначив, що

поділяє вивчення попередників на наступні блоки: а) праці радянських істориків; г) дослідження сучасних українських істориків доби незалежної України; в) наукові студії діаспорних та закордонних вчених. Назагал з наведеною автором аргументацією можна погодитися.

Привертає увагу залучення Р.Б. Пуйдою наукових праць не лише українських, а й іншомовних (польських, англійських) авторів, без чого навряд чи було б можливе повноцінне дослідження проблеми, а також значної кількості архівних матеріалів, що у поєднанні із вдало застосованим методологічним інструментарієм забезпечує достовірність отриманих результатів.

Що ж до власне джерельної бази, то в основу її аналізу здобувач ставить наступні принципи: 1) вивчення документів архівних фондів; 2) опублікованих документів і матеріалів; 3) інтерв'ю із священнослужителями, мирянами, відомими громадсько-політичними діячами; 4) матеріалів періодичної преси; 5) мемуарних праць.

Для виконання поставлених завдань Р.Б. Пуйдою опрацьовано оригінальні неопубліковані документи, які зберігаються у Центральному державному архіві громадських об'єднань України (ЦДАГО України), Центральному державному архіві вищих органів влади (ЦДАВО України), Державних архівах Львівської, Івано-Франківської, Волинської, Закарпатської, Чернівецької областей (ДАЛО, ДАІФО, ДАВО, ДАЗО, ДАЧО відповідно)

У другому розділі «Теоретико-методологічні засади дослідження» розглянуто охарактеризовано методологічні принципи дисертаційної роботи.

Здобувач відзначає, що методологічну основу дисертації становлять загальнотеоретичні принципи й підходи, використання яких спрямоване на об'єктивне висвітлення подій, фактів, явищ: принципи історизму, об'єктивності, проблемно-логічний, науковості, розвитку, світоглядного плюралізму. Здобувачем комплексно застосовано й групу загальнонаукових методів дослідження: аналізу і синтезу, індукції та дедукції, історико-

генетичний, історико-порівняльний, ретроспективний, проблемно-хронологічний, систематизації та ін.

Третій розділ дисертації «Церковно-релігійна ситуація в Галичині» присвячений аналізу державно-церковних відносин у Львівській, Івано-Франківській та Тернопільській областях.

На значному конкретно-історичному матеріалі Р.Б. Пуйда доводить, що Галичина – один із регіонів України, який характеризується високою релігійністю населення, зокрема у західноукраїнських областях частка віруючого населення у 1960-х – 1980-х рр., як зрештою і на сучасному етапі українського державотворення, була значно вищою, ніж у республіці загалом. Здобувач доводить, що у регіоні функціонувала значна мерода релігійних громад, а практично у всіх населених пунктах Галичини у другій половині 1960-х – на початку 1980-х рр. відбувалися масові богослужіння за участю вірян православних, католицьких конфесій у пасхальні та великодні дні.

У дисертації констатовано, що для своїх масових релігійних зібрань члени протестантських громад використовували не тільки релігійні свята, але й весілля, похорони одновірців та інші нагоди. Для стабілізації релігійної ситуації в регіоні та запобіганню переходу протестантів у глибоке підпілля, місцева влада намагалася легалізувати релігійну обрядовість протестантів, які толерантно ставилися до радянського законодавства про релігійні культу.

У четвертому розділі «Церковно-релігійні процеси на Волині» йдеться про державно-церковні відносини у Волинській та Рівненській областях

Р.Б. Пуйда на конкретних фактах доводить, що в радянський період на Волинській та Рівненській областях не припинялася боротьба віруючих проти політики атеїзації. Це знаходило вияв у різних формах – колективних зверненнях до органів влади, протестах проти ліквідації храмів, хрестів і каплиць, у захопленні віруючими недіючих храмових споруд, закликах до створення автокефальних православних і римо-католицьких структур, в нелегальній діяльності прихильників греко-католицизму, свідків Єгови, баптистів-«розкольників» і адвентистів-«реформістів».

П'ятий розділ дисертації «Церковно-релігійне життя на Буковині та Закарпатті» віддзеркалює складність державно-церковних відносин у цьому регіоні.

Здобувачем розкрито деякі маловідомі науці аспекти, що стосуються процесів реєстрації релігійних громад, характеру атеїстичної роботи, а також розкольницької діяльності серед церков органами державної безпеки; з'ясовано специфіку діяльності органів радянської влади у Закарпатській та Чернівецькій областях щодо обмеження функціонування конфесій, яка обумовлювалася чинниками історико-географічного положення.

Висновки, зроблені дисертантом, є об'єктивними і не викликають заперечень. Оформлення самої дисертаційної роботи та автореферату відповідає встановленим вимогам. Дослідження містить чимало перспективних аспектів для подальших студій. Наукова робота Р.Б. Пуйди пройшла належну апробацію на міжнародних та всеукраїнських наукових форумах. Також дисертація має наукове, теоретичне і практичне значення та виразно засвідчує вдале поєднання усіх необхідних дослідницьких компонентів.

Оформлення самої дисертаційної роботи та автореферату відповідає встановленим вимогам. Дослідження містить чимало перспективних аспектів для подальших студій. Наукова робота Романа Пуйди пройшла належну апробацію на міжнародних та всеукраїнських наукових форумах.

У дисертаційному дослідженні Р.Б. Пуйди «Церковно-релігійні процеси в західних областях УРСР у другій половині 1960-х – першій половині 1980-х рр.: регіональні особливості» порушення норм академічної доброчесності не виявлено.

Наукову роботу підготовлено в рамках науково-дослідної роботи відділу новітньої історії Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України «Міжнаціональні відносини в Україні ХІХ – початку ХХІ ст. Західні землі» (державний реєстраційний номер 0109U004083).

На нашу думку, є ряд відкритих питань, які автор міг б розтлумачити при захисті своєї дисертації: по-перше, у підрозділі 3.1. вартувало б детальніше показати релігійну мережу у Тернопільській області, вказати на її особливості; по-друге, у дисертаційній роботі здобувач несправедливо мало уваги приділяє релігійній спільноті свідків Єгови, яка у досліджуваний автором період вела доволі активний підпільний спосіб життя; по-третє, значно виваженішої аргументації потребує теза автора, в якій йдеться про негласний союз РПЦ з органами державно-партійної влади. Як відомо у 1960-х – 1980-х рр. було зруйновано чимало православних храмів, віруючим чинилися перешкоди у дотриманні релігійної обрядовості, переслідувалося духівництво.

Незважаючи на висловлені зауваження та побажання, дисертація заслуговує на позитивну оцінку, відповідає вимогам п. 9, 10, 12, 13 постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника» від 24 липня 2013 р. № 567 щодо докторських дисертацій, зі змінами, затвердженими Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19 серпня 2015 р., № 1159 від 30 грудня 2015 р. та № 567 від 27 липня 2016 р., а її автор Пуйда Роман Богданович заслуговує на присудження наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.01 – історія України.

07 вересня 2021 р.

Офіційний опонент,
доктор історичних наук, доцент,
доцент кафедри історії України,
археології та спеціальних галузей
історичних наук

Тернопільського національного
педагогічного університету імені
Володимира Гнатюка

В.В. Старка

